

Yleisten tuomioistuinten tietojärjestelmissä ja niiden käytössä jatkuvasti kehitettävää

Rikostuomioiden jakelujen laiminlyöntien selvittäminen

Apulaisoikeuskansleri antoi maaliskuussa 2023 päätöksen käräjäoikeuksien rikostuomioiden jakelua koskevassa asiassa (OKV/1503/70/2022). Päätös oli päätepiste vuonna 2017 alkaneelle hovioikeuksien ja käräjäoikeuksien rikostuomioiden jakelun ongelmia koskeneelle valvontakokonaisuudelle, jolla oli laajoja laillisuusvalvonnallisia vaikutuksia.

Oikeuskanslerin suorittamassa rangaistustuomioiden tarkastuksessa (ks. kertomus s. 98) havaittiin kesällä 2017, että käräjätuomari oli tuominnut vastaajan syyteoikeudeltaan vanhentuneesta rikoksesta. Hovioikeus ei ollut muuttanut käräjäoikeuden tuomiota. Asiassa ilmeni, että hovioikeus ei ollut tehnyt tuomiostaan jakelua yleisten tuomioistuinten käytössä olevaan rikostuomiosovellukseen (RITU). Lisäksi ilmeni, että RITU-jakelu oli jäänyt hovioikeudelta tekemättä useissa muissakin tapauksissa ja vastaavia laiminlyöntejä oli lukuisia myös muissa hovioikeuksissa. Jakelu on RITU-järjestelmän käyttämä termi ja tarkoittaa sitä, että tuomioon sisältyvät tiedot välitetään järjestelmässä täytäntöönpano- ja rekisteriviranomaisille.

Rikostuomioiden jakelun asianmukainen muodostaminen RITU-järjestelmässä on edellytyksenä tuomioiden täytäntöönpanolle. Täytäntöönpanoviranomaisen on saatava tieto tuomituista rangaistuksista ja niiden lainvoimaisuudesta voidakseen ryhtyä tuomioiden täytäntöönpanotoimiin. Jos siis tuomioistuin ei tee jakelua, koko rikosprosessi esitutkinnasta tuomioistuimen lainvoimaiseen ratkaisuun valuu tyhjiin. Hovioikeuksien laiminlyöntejä muodostaa RITU-jakeluja oli siksi tärkeä selvittää.

Täytäntöönpanoviranomaisen on saatava tieto tuomituista rangaistuksista ja niiden lainvoimaisuudesta voidakseen ryhtyä tuomioiden täytäntöönpanotoimiin.

Ongelmat hovioikeuksissa

Apulaisoikeuskansleri tutki hovioikeuksien RITU-jakelujen laiminlyönnejä ja antoi päätöksensä tammikuussa 2019 (OKV/3/50/2018). Asiassa ilmeni, että lukuisia RITU-jakeluja oli jäänyt hovioikeuksissa asianmukaisesti muodostamatta vuosina 2013–2017 yhtä hovioikeutta lukuun ottamatta.

Hovioikeudet esittivät useita syitä laiminlyönneilleen. Selvityksistä välittyi käsitys etenkin jakelujen muodostamisen seurannan ja valvonnan sekä riittävän koulutuksen puutteesta. Joissakin tapauksissa jakelun muodostamatta jättäminen näytti johtuneen pikemminkin RITU-järjestelmän ongelmista kuin sen käyttäjän huolimattomuudesta. RITU-järjestelmän ongelmat eivät kuitenkaan selittäneet valtaosaa hovioikeuksien laiminlyönneistä. Sittemmin RITU-järjestelmään oli tehty päivitys, joka helpotti hovioikeuden RITU-jakelujen omavalvontaa.

Hovioikeuksien rikostuomioiden jakelujen muodostamatta jättäminen RITU-järjestelmässä näytti olleen varsin laajaa ja pitkäaikaista, joten ongelmaa oli pidettävä vakavana. Apulaisoikeuskansleri kiinnitti neljän hovioikeuden vakavaa huomiota rikostuomioiden jakelun asianmukaiseen muodostamiseen.

Hovioikeuksien RITU-jakelujen seurannasta käräjäoikeuksien RITU-jakelujen seurantaan

Apulaisoikeuskansleri jatkoi hovioikeuksien rikostuomioiden jakelujen seurantaa ja antoi päätöksensä joulukuussa 2019 (OKV/9/50/2019). Jatkoseurannassa ilmeni, ettei jakelun muodostamisessa enää vuonna 2019 ollut sellaisia oikeudellisesti merkityksellisiä epäkohtia, joihin hänellä olisi ollut perusteita puuttua.

Apulaisoikeuskansleri välittää hovioikeuksille niiden laatimien valvontakertomusten perusteella lähettämässään vuosittaisissa kirjeissä sellaisia oikeuskanslerinviraston toiminnassa tehtyjä havaintoja, jotka voivat edesauttaa hovioikeuksien tarkastustoiminnan suunnittelua.

”Hovioikeuksien voisi olla aiheellista kiinnittää huomiota myös käräjäoikeuksien rikostuomioiden jakelun toteutumiseen RITU-järjestelmässä”, totesi apulaisoikeuskansleri kesäkuussa 2019 hovioikeuksille lähettämässään kirjeissä, koska hovioikeuksien RITU-jakeluissa oli ilmennyt edellä kerrottuja puutteita.

Ennen kuin hovioikeudet ehtivät kiinnittää tähän huomiota, oikeusministeriö ilmoitti syyskuussa 2019 oikeuskanslerille, että RITU-järjestelmän virheellisen käytön seurauksena useita satoja käräjäoikeuksien rikostuomioita näytti jääneen vuosien varrella toimittamatta täytäntöönpanoviranomaisille. Apulaisoikeuskansleri tutki näitä käräjäoikeuksien RITU-jakelujen laiminlyöntejä ja antoi päätöksensä toukokuussa 2022 (OKV/411/70/2020). Asiaa selvitettäessä vahvistui, että laiminlyöntejä oli vuosilta 2013–2019 useita satoja.

Selvityksissään käräjäoikeudet totesivat muun muassa, että säännönmukaista RITU-jakelujen esihenkilövalvontaa ei aiemmin ollut, eikä edes kaikilla RITU-kouluttajillakaan ollut tietoa siitä, miten jakelujen loppuun saattamista olisi voinut järjestelmässä seurata. Toisaalta käräjäoikeudet kertoivat, että käräjäoikeuksissa oli sittemmin lisätty ohjeistusta sekä järjestetty säännönmukaista RITU-jakelujen seurantaa ja valvontaa.

Pääpainona apulaisoikeuskanslerilla oli selvittää jakelujen laiminlyönteihin liittyneitä mahdollisia rakenteellisia tai muita yleisiä seikkoja sekä pyrkiä vaikuttamaan siihen, että vastaavanlaisia laiminlyöntejä ei enää jatkossa tapahtuisi. Keskeisenä hän piti sitä, että käräjäoikeudet järjestävät RITU-jakeluja koskevat menettelytapansa mukaan lukien jakelujen seurannan ja valvonnan sekä mahdolliset ohjeistuksensa siten, että jakelut tulevat asianmukaisesti muodosteluiksi.

Apulaisoikeuskansleri saattoi kaikkien käräjäoikeuksien tietoon RITU-jakelujen asianmukaisesta muodostamisesta päätöksessään lausumansa näkökohdat.

Asiassa näytti toisaalta kuitenkin siltä, että käräjäoikeuksilla oli vuonna 2021 edelleen puutteita RITU-jakeluissa. Apulaisoikeuskansleri pyrki tämän vuoksi asian jatkoseurannassa tarkemmin selvittämään myös niitä syitä, joiden vuoksi käräjäoikeudet eivät näyttäneet Oikeusrekisterikeskuksen muistutuksista huolimatta ryhtyneen kussakin ▶

yksittäisessä tapauksessa asianmukaisesti toimenpiteisiin, jotta jakelut tulisivat asianmukaisesti muodostetuiksi. Hän antoi siinä asiassa päätöksensä maaliskuussa 2023 (OKV/1503/70/2022, ks. kertomus s. 90-92).

Selvitysten perusteella kyse oli eräissä tapauksissa ennemminkin käräjäoikeuksien sisällä tapahtuneista tiedonkatkoksista kuin varsinaisista laiminlyönneistä. Selvityksissä osin myönnettiin käräjäoikeuden oman valvonnan olleen edelleen riittämätöntä.

Apulaisoikeuskansleri kiinnitti usean käräjäoikeuden huomiota niiden velvollisuuteen järjestää tuomioiden valmiiksi merkitsemistä ja niiden jakelua koskevat menettelytapansa siten, että asiat tulevat RITU-järjestelmässä oikealla tavalla käsitellyiksi ja tuomioiden jakelut asianmukaisesti muodostetuiksi. Sama koski myös käräjäoikeuksien asiaan liittyvää seuranta- ja valvontaa sekä ohjeistusta.

Apulaisoikeuskansleri jatkoi maaliskuussa 2023 antamansa päätöksen jälkeen edelleen käräjäoikeuksien RITU-jakelujen seuranta- ja valvontaa maaliskuuhun 2024 asti. Oikeusrekisterikeskuksesta saadun aineiston perusteella käräjäoikeuksien RITU-jakeluissa ei maaliskuussa 2024 näyttänyt enää olevan sellaisia oikeudellisesti merkityksellisiä epäkohtia, joihin apulaisoikeuskanslerilla olisi ollut perusteita puuttua.

Tietojärjestelmien lainkäyttöä tukevasta automaatiosta

Oikeuskanslerin laillisuusvalvonnassa ilmenee tämän tästä yleisten tuomioistuinten tuomitsemistoiminnassa tapahtuvia virheitä. Tällaisia ovat esimerkiksi tuomitsemisen syyteoikeudeltaan vanhentuneesta rikoksesta, rangaistusasteikon, taikka ehdollisen vankeuden koeajan minimin alittaminen tai maksimin ylittäminen sekä puutteet rikosuhrimaksun määräämisessä. Käräjätuomarit ja laamannit tuovat usein esille, että virheet ovat seurausta kovassa työpaineessa tehdystä yksittäisestä huolimattomuudesta, joka olisi estynyt, mikäli järjestelmä olisi varoittanut merkinnän lainvastaisuudesta.

Etenkin näistä syistä apulaisoikeuskansleri pyysi edellä selostetussa toukokuussa 2022 antamassaan päätöksessä Tuomioistuinvirastoa ilmoittamaan siitä, miten tulevassa rikosasioiden AIPA-järjestelmässä tuomioiden jakelumistutukset ja käyttäjää tukeva automaatio on otettu huomioon. Tuomioistuinvirasto ilmoitti,

että AIPA-järjestelmän jakelutoimintojen suunnittelun lähtökohtana on ollut, että ilmoitusten aito automatisointi ei toistaiseksi ole mahdollista. Pidemmän ajan tavoitteena kuitenkin on tällaisen ratkaisutoimintaa tukevan automaation rakentaminen AIPA-järjestelmään.

Oikeuskanslerinvirastossa on vireillä erillinen tuomioistuinten tietojärjestelmien kehittämistä koskeva apulaisoikeuskanslerin oma aloite (OKV/2521/70/2022). Hän tulee kyseisen asian käsittelyn yhteydessä ottamaan esille muun ohella tuomioistuinten tietojärjestelmiin liittyvään käyttäjää tukevaan automaatioon liittyviä kysymyksiä.

Käräjäoikeuksien antamissa selvityksissä esiin tuotuja näkemyksiä tietojärjestelmien kehittämistarpeista on välitetty myös erikseen Tuomioistuinviraston tietoon. Päätöksissään apulaisoikeuskansleri ja hänen sijaisensa ovat tuoneet esille, että tietojärjestelmien mahdolliset tuomitsemistoimintaa koskevat muistutukset voisivat hyödyllisesti tukea yksittäistä tuomaria ratkaisutoiminnassaan. Apulaisoikeuskansleri on myös laillisuusvalvontakäynnillään Tuomioistuinvirastoon marraskuussa 2022 keskustellut mahdollisuuksista kehittää tuomioistuinten tietojärjestelmiä muun ohella siten, että ne ilmoittaisivat käyttäjälle tiettyjen laissa säädettyjen ehdottomien määräaikojen ylittymisestä ja estäisivät siten esimerkiksi tuomitsemisen syyte-oikeudeltaan vanhentuneesta rikoksesta. Apulaisoikeuskansleri on myös rikosprosessin sujuvoittamista arvioineen työryhmän muistiosta elokuussa 2023 antamassaan lausunnossa (OKV/880/21/2023) todennut pitävänsä tärkeänä työryhmän esiin tuomaa ajatusta lisätä AIPA-järjestelmään toiminnallisuuksia, jotka ehkäisivät tuomitsemistoiminnassa tapahtuvia inhimillisiä virheitä. Aihe on myös ajankohtainen tuomioistuinten valmistautuessa laajentamaan AIPA-järjestelmän käyttöä ja se on ollut esillä myös apulaisoikeuskanslerin tuomioistuimiin tekemillä laillisuusvalvontakäynneillä.

Kaiken kaikkiaan on syytä korostaa, että tuomitsemistoiminta on inhimillistä menettelyä, jossa virheitä väistämättä tapahtuu. Tuomitsemistoimintaa tukevan automaation mahdollinen kehittyminen ei poista tuomarin vastuuta lainkäytön lainmukaisuudesta, eikä tietojärjestelmien ratkaisutoimintaa tukevien toiminnallisuuksien puuttuminen oikeudellisesti hyväksyttävällä tavalla selitä lainkäytössä tapahtuvia virheitä. Oikeuskanslerin laillisuusvalvonnassa on kuitenkin kerrotuin tavoin pidetty tällaisen lainkäyttöä tukevan automaation kehittämistä tärkeänä. ■